

MORT HUNTINGTON; QUÈ RESTARÀ DEL «CLASH OF CIVILITATIONS»?

Gonçal MAYOS

Introducció

Es fa difícil parlar de Samuel Phillips Huntington quan encara no fa un any de la seva mort¹. No tenim prou dis-

¹ Samuel Phillips Huntington va néixer el 18-4-1927 a Nova York i va morir el 24-12-2008 a Martha's Vineyard. Diplomat a Yale amb tan sols 18 anys, fou professor de ciències polítiques a l'Eaton College de la Universitat de Harvard dels 23 als 80 anys i dirigí l'Institut John M. Olin d'Estudis Estratègics. Ha participat en 17 llibres i més de 90 articles. Fou membre del Consell de Seguretat Nacional de la Casa Blanca, la *Presidential Task Force on International Development*, la *Commission on the United States-Latin American Relationships* i la *Commission on Integrated Long Term Strategy*, i col·laborà en la redacció de l'informe "La Governabilitat de les Democràcies" (1976) de la Comissió Trilateral. També fou assessor de Lyndon B. Johnson —l'any 1968 va aconsellar els bombardeigs rurals al Vietnam per a obligar el Vietcong a refugiar-se a les ciutats. Malgrat que el matemàtic i dissident Serge Lang va evitar que Huntington fos elegit membre de l'Acadèmia Nacional de Ciències nord-americana, acusant-lo d'usar incorrectament les matemàtiques, la seva teoria sobre "la guerra de civilitzacions" el va convertir en un politicòleg de referència en la etapa final de la seva vida. Abans havia publicat obres significatives com: *Soldier and the State. The Theory and Politics of Civil-Military Relations*, *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*, *American Politics. The Promise of Disharmony*, *The Common Defense. Strategic Programs in National Politics*, *No Easy Choice. Political Participation in Developing Countries* i *Political Order in Changing Societies*. Per a una breu anàlisi en el moment de la mort de Huntington, vegeu: "El testament de Huntington", Gonçal Mayos, *El Periódico, Barcelona*, 30-12-2008, p. 8.

tància crítica per avaluar una obra que molt probablement inicia ara el període de purgatori que tots els pensadors passen abans de consagrar-se com a clàssics —o de caure simplement en l'oblit. Tot i això ens arriscarem a preveure què pot romandre vigent de la seva teoria sobre el “xoc de civilitzacions” en els propers anys.

Semblava que la desfeta dels neocons més abrandats, juntament a la seriosa manca de grans pensadors polítics en l'àmbit del liberalisme centrista i democràtic, com a conseqüència de la llarga hegemonia conservadora iniciada amb la “majoria moral” de Reagan, garantia a Huntington un paper central com a orientador de la futura política internacional nord-americana i com a inspirador de les visions geopolítiques més influents a inicis del segle XXI. Malgrat ser un ferm conservador, Huntington es distingia dels neocons que van inspirar la nefasta política de la presidència de G.W. Bush per haver estat capaç de superar la mentalitat de guerra freda; va ser capaç de calibrar més finament la competència geopolítica de l'Islam o la Xina i de proposar el retorn a una diplomàcia multilateral. Huntington inspirava estratègies més fredes i calculades; tornava a atorgar pràcticament a l'economia el lideratge en la política internacional nord-americana, si bé reconeixia a la cultura i als vincles civilitzatoris una importància molt més àmplia que ningú abans².

² Sobre les aportacions de Huntington que el diferencien dels neocons més radicals, vegeu “Guerra de civilitzacions? Huntington i els neocons” de G. Mayos, en M. Seguró (ed.) *Marges de la filosofia*, Barcelona: La Busca, 2009, pp.193-209. Tots els escrits de G: Mayos es poden consultar al seu web: www.ub.edu/histofilosofia/gmayos

La seva mort, però, el dijous 24 de desembre del passat 2008, als 81 anys i encara sota la presidència de George W. Bush, el pot lligar definitivament al destí dels neocons, avui en retirada, tot i el superior abast de la seva proposta geopolítica i malgrat que, com darrerament Francis Fukuyama, havia evitat ser engolit pel fracàs neocon. La mort de Huntington en plena agonia de la presidència de Bush fill serà una llosa per a la valoració futura de la geopolítica huntingtoniana. Potser en la perspectiva de la història futura, Huntington no acabarà de distingir-se del gir neocon i morirà amb ells; complint la dita “mort el gos, morta la ràbia”, la defunció de la persona Huntington, segellaria la sort de la teoria del xoc de civilitzacions.

1. La hipòtesi “El Cid”: Vèncer després de mort

Ara bé, també podria succeir que, com en la llegenda del Cid, els politòlegs del futur no tinguin altra possibilitat que fer servir l'espantall cadavèric del xoc de civilitzacions huntingtonià per a guanyar encara algunes batalles. Certament, la fortíssima crisi econòmica iniciada en el 2008 exigeix explicacions, respostes i perspectives que evidentment encara no tenim, i el xoc de civilitzacions pot ajudar a emmarcar (o permetre entendre mínimament) fenòmens clau com:

- La creixent bel·ligerància antioccidental del món islàmic, malgrat les seves fortes diferències internes i els interessos prooccidentals d'algunes elits. També la reiterada constatació dels fracassos o molt dèbils èxits de les intervencions en Iraq o Afganistan, així com la gran influència

de l'islamisme radical en un Pakistan que fou anteriorment un aliat força fiable dels Estats Units.

- El fort ressorgiment de la influència regional de l'actual Rússia capitalista que, a més, manté sorprenents similituds amb l'antiga geopolítica soviètica. Recordem episodis recents de gran tensió entre Rússia i els USA per l'ampliació de l'OTAN i la Unió Europea³, el desplaçament de l'escut de míssils a Polònia i Txèquia i la intervenció militar russa a Geòrgia per defensar els seus interessos a Ossètia del Sud i Abjàsia.

- Els creixents desafiaments antinordamericans a l'Amèrica llatina, on Chávez, Evo Morales, Correa o el zapatisme semblen més amenaçadors que els antics castrisme o sandinisme, i on el nou líder regional, el Brasil de Lula, més que un aliat fidel és el mal menor pels interessos nord-americans.

- El creixent lideratge a Extrem Orient del potent capitalisme d'Estat o de partit únic de la Xina comunista. Cal recordar que, segons les doctrines geopolítiques clàssiques, l'enorme augment de poder xinès hauria d'haver provocat una aliança de països orientals per a contrapesar-lo, però això no ha succeït i molts (com sovint Corea del Sud), més

³ Cal reconèixer que les ampliacions de la Unió Europea en 1995 i 2004 reforcen la teoria de Huntington ja que se superposen força al límit identificat per Huntington entre les civilitzacions ortodoxa i occidental. D'aquesta manera, la part substancial de l'Europa tradicionalment catòlica o protestant pertany a la Unió Europea, mentre que la major part dels països ortodoxos o musulmans romanen fora (amb espectaculars i significatives "aturades" pel que fa a Ucraïna, Geòrgia o Turquia –amb una adhesió llargament promesa i que era en procés molt avançat). Només l'adhesió l'1-2-2007 de Bulgària i Romania (a més de les anteriors de Grècia i la molt conflictiva de Xipre) entelen l'esquema huntingtonià.

aviat estan millorant les seves relacions amb la Xina i, inclús, accepten tàcitament un cert lideratge regional a costa de l'occidental. Significativament hi ha hagut un augment de la tensió entre Corea del Sud i els Estats Units a partir de la divergència sobre la relació més adequada amb Corea del Nord (i el seu aliat principal, la Xina).

Malgrat la intel·ligent suavització de les polítiques adoptades per Obama i Hillary Clinton, alguns aliats d'Occident anteriorment molt fiables semblen consolidar-se com agents internacionals autònoms, que només se serveixen a ells mateixos i que sovint semblen més preocupats per no violentar la Xina, que no per Occident. És el cas mencionat de Corea del Sud, però també del Japó, l'Índia i, inclús, de vells enclavaments occidentals com Filipines, Austràlia o Sud-àfrica. Recordem que Huntington considera "oscil·lants" (*swing civilizations*) les civilitzacions ortodoxa, la hindú i el Japó.

La resta del món pràcticament és en venda al millor postor de les potències esmentades en un mercat globalitzat i en què s'han oblidat ràpidament els alineaments que es van produir durant la Guerra freda.

Cal destacar, a més, la facilitat amb què es donen conflictes enormement perillosos en les «línies de falla entre les civilitzacions» com pronosticava Huntington: Afganistan, Palestina, Geòrgia, Txetxènia, possiblement Corea del Nord, en les repúbliques bàltiques i, sobretot, als Balcans (que podrien rebrotar fàcilment).

La tesi del xoc de civilitzacions també podria ajudar a entendre per què, poc després de guanyar la Guerra freda, Occident està tant debilitat i, a més, manifesta interessos divergents. Recordem que els Estats Units van posar forts

entrebancs al desenvolupament de la Unió europea, malgrat que oficialment més aviat la ridiculitzaven⁴. Malgrat els esforços de l'administració Obama per refer la col·laboració amb els aliats europeus o propostes com la del president Zapatero sobre «l'aliança de civilitzacions», l'evolució de la forta crisi econòmica del 2008 pot accentuar la divisió d'interessos. En aquest sentit es poden interpretar les declaracions del ministre d'economia Solbes (el 13 de gener del 2009) dient que «a l'euro li ha anat molt bé la crisi»; evidentment perquè ha posat de manifest l'absoluta necessitat de la unitat monetària europea i la seva fortalesa comparativa a nivell mundial.

2. La hipòtesi “Lampedusa”

D'altra banda, tal com actualment s'encara la crisi econòmica, s'està intentant aplicar una vegada més el principi que va fer famós el príncep de Lampedusa: «Cal que tot canviï, per a que res no canviï»⁵. Malgrat que tots els ana-

⁴ Són famoses declaracions d'alts càrrecs i importants analistes nord-americans augurant un pobre èxit a la Unió Europea. A més, hi ha consens en la majoria dels estudiosos en què els Estats Units van posar pals a les rodes de la UE —per exemple— permetent l'escalada dels preus del petroli (ja que els europeus n'eren més dependents) o dificultant que l'euro fos moneda de pagament internacional.

⁵ L'escriptor italià Giuseppe Tomasi, príncep de Lampedusa (1896-1957), va descriure en la novel·la *El gatopardo*, el cinisme pragmàtic dels partidaris de l'Antic Règim durant els conflictes de la unificació italiana (p.e. amb moviments revolucionaris com el comandat per Garibaldi); acceptar com a bo l'inevitable per tal de garantir la continuïtat de la seva posició social privilegiada.

listes remarquen la importància de la crisi iniciada en el 2008 i la manera molt profunda en què transformarà les lleis de l'actual capitalisme globalitzat, és clar que, passats els primers moments de pànic, s'està intentant tornar a posar en marxa l'economia mundial amb els mínims canvis possibles. Si continua aquesta estratègia —que en molts aspectes sembla suïcida—, resulta força possible que la politicologia i l'anàlisi geopolítica de Huntington jugui els propers anys un paper clau dins de l'espectacle lampedusià que sembla escenificar-se: un canvi relativament aparent que, però, ho deixaria tot igual.

Malgrat els aires innovadors del president Obama, de moment —i sembla que a mig termini—, les línies bàsiques de la política nord-americana i de la resta del món continuaran dins del marc definit per Huntington i Fukuyama. Això no ens ha de sorprendre massa perquè, tot i l'abrandada lluita electoral, als Estats Units darrera d'espectaculars renovacions, són força habituals les subtils continuïtats lampedusianes. Una coincidència menor però força significativa entre Samuel Huntington i el president Obama, és la tendència al pragmatisme i a una profunda identitat en els valors bàsics. S'ha destacat que tant Huntington com Obama tenen com a filòsof predilecte el teòleg protestant Reinhold Niebuhr (1892-1971)⁶, conegut pel seu realisme moderat en política, que va exposar sobretot al llibre *L'home moral en la societat immoral* (1932) i que es pot sin-

⁶ Vegeu per exemple a aquesta adreça web:
<http://www.guardian.co.uk/world/2009/jan/01/obituary-samuel-huntington>

tetitzar en el seu lema, que és també una tradicional pregària de les esglésies protestants: «Senyor, dóna'm la serenitat per acceptar les coses que no puc canviar, el valor per a canviar les coses que puc i la saviesa per a poder diferenciar-les.»

La hipòtesi basada en El Cid i la del príncep Lampedusa, no són en absolut incompatibles i fàcilment podrien donar-se alhora. Ens sembla altament probable que Huntington, com El Cid, guanyi alguna batalla després de mort, en un marc lampedusià general, caracteritzat per fer veure que tot canvia, per a que realment res de substancial no canviï. Ara passem a analitzar els principals aspectes de *The clash of civilizations* que permeten afermar aquesta possibilitat.

3. La força d'una metàfora geopolítica

Encara que pugui semblar un argument banal, Huntington pot sumar victòries pòstumes a través de la seva teoria del xoc de civilitzacions, en primer lloc per la potència intrínseca d'aquesta metàfora geopolítica que certament ara per ara no té cap alternativa amb similar capacitat de seducció. Com deia Nietzsche, cal no menysprear la força i la necessitat de les bones metàfores!

The clash of civilitzacions és una expressió afortunada que, amb la força dels mites clàssics, ajuda a vehicular les anàlisis concretes, integrant-les en el marc d'una filosofia de la història que remet a Toynbee i Spengler, més que no pas a Adam Smith, Ricardo o Bentham. Amb ella, Huntington va superar brillantment (en primer lloc) el desconcert, la ingenuïtat admirada o el «complex del guanyador» (com ha

dit Gorvatxov)⁷ que Francis Fukuyama va expressar en la tesi que el va fer famós: «la fi de la història». En canvi, Huntington demostrà que la caiguda de la URSS no abocava en absolut a l'ingenu *happy end* del final de la història proclamat en la primera obra de Fukuyama (el qual, per cert, ha evolucionat força des d'aleshores), per la senzilla raó que la guerra freda havia estat substituïda pel xoc de civilitzacions.

En segon lloc, Huntington també posa de manifest la ingenuïtat de la tesi neocon, segons la qual els USA, amb la caiguda de la URSS i sense cap autèntic enemic organitzat, tenien la fàcil oportunitat d'esdevenir l'imperi mundial incontestat durant força dècades, simplement prenent la precaució d'esclafar unes poques i disperses “potències del mal” i garantint-se les fonts energètiques clau. Significativament, l'informe “Tendències mundials 2025” del Consell Nacional d'Espionatge per a l'inici de la presidència Obama dona la raó a Huntington.

Com hem dit, cal no menysprear la força de les metàfores i les expressions sintètiques, inclús en el que s'ha anomenat “Realpolitik”. I el propi Huntington és conscient de la importància de potents metàfores i filosofies de la història, quan diu: «El presente libro no es, ni pretende ser, una obra de ciencias sociales. Intenta ser más bien una interpretación [per tant filosòfica, si no és ciència] de la evolución de la política global tras la guerra fría. Aspira a ofrecer una estructura, un paradigma, para ver la política

⁷ Mikhail Gorbatxov “El fracàs de les prediccions” a *El Periódico*, Barcelona, 5-1-2009, p. 7 (distribuït pel The New York Times Syndicate).

global, que sea válida para los estudiosos y útil para los decisores políticos⁸.» Això tradicionalment s'ha anomenat proposar una filosofia de la història —i no està gaire llunyà del paradigma narrativista⁹, ni del que actualment s'anomena «storytelling.»¹⁰

Amb la tesi del xoc de civilitzacions, Huntington ens ha legat un eslògan metafòric o una formulació míticopoètica que sintetitza una enorme quantitat d'informació i de sentit. Va ajudar a explicar el món posterior a la fallida d'altres metàfores —potents però antiquades—, com la guerra freda o el teló d'acer, superant en capacitat d'anàlisi altres propostes metafòriques com la fi de la història de Fukuyama o «la gran oportunitat imperial» dels neocons més mil·lenaristes. Si repassem la història veurem que no hi ha tantes metàfores afortunades ni que sedueixin tan permanentment a tanta gent com les esmentades; per això no és descabellat suposar que el xoc de civilitzacions (incloent la seva paral·lela contrària, l'aliança de civilitzacions), pugui tenir vigència molt més enllà de la mort del seu teoritzador, com a mínim fins que no surti una altra metàfora alternativa prou potent.

En tercer lloc, i amb plena consciència, Huntington volia evitar caure en la vella metàfora de la guerra freda, tot neu-

⁸ Samuel P. Huntington, *El choque de civilizaciones y la reconfiguración del orden mundial*. Barcelona: Paidós, 2005, p. 14.

⁹ Vegeu Hayden White, *Metahistoria. La imaginación histórica en la Europa del siglo XIX*, México: FCE., 2001

¹⁰ Christian Salmon *Storytelling. La máquina de fabricar historias y formar las mentes*. Barcelona: Península, 2008.

tralizant la violència implícita en expressions tan famoses com “guerra atòmica”, “guerra dels móns” o “guerra de les galàxies”. Sense caure en la ingenuïtat de Fukuyama, Huntington era conscient també del profund cansament que la guerra freda i la cursa armamentista havien deixat en la gent del carrer, que no podia acceptar que l’endemà del “desgel”, la “glasnot”, la “perestroika” i la “caiguda del mur”, ja se’ls proposés allistar-se en un nou conflicte generalitzat. Per això, en més d’un sentit el «xoc de civilitzacions» és, bàsicament, un eufemisme¹¹ que vol difuminar, sense aconseguir-ho del tot, l’expressió més forta que hi ha al darrera, i que no és altra que «guerra de civilitzacions».

Si recordem l’estat d’ànim de l’opinió pública mundial a finals del anys 80, no és estrany ni censurable que Huntington explícitament —en oposició als neocons més radicals—, volgués evitar termes i associacions d’idees que apuntessin a una nova escalada armamentística generalitzada o al possible esclat d’una nova guerra mundial. Dit això, malgrat que “clash” funciona com a eufemisme de “war”, no n’exclou totalment la referència de violència extrema i declarada i, inclús, veurem que hi ha moments en què Huntington senzillament parla de “clash” com a “war”.

¹¹ No usem pejorativament el terme “eufemisme” ja que considerem que en política l’acurada elecció dels termes i consignes és un actiu estratègic. Huntington ha mostrat una gran capacitat per a l’anàlisi més detallada i matisada, i per a formulacions no tan apocalíptiques malgrat que igualment impactants que els neocons més “desacomplexats” (al contrari del que sempre aconsella l’expresident Aznar, a qui manifestament agraden el termes “gruixuts” i provocatius).

4. “Clash” que també és “War” i “Crash”

Ja en el primer apartat de l'article inicial de 1993 titulat “El proper model de conflicte”, Huntington fa profecies dures: «Mi hipótesis es que la fuente fundamental de conflicto en este nuevo mundo no será en principio ideológica o económica. Las grandes divisiones entre la humanidad y la fuente de conflicto dominante serán culturales. Los estados nación seguirán siendo los actores más poderosos para los asuntos exteriores, pero los principales conflictos de política global ocurrirán entre naciones y grupos de naciones¹² pertenecientes a diferentes civilizaciones. El choque de civilizaciones dominará la política global. Las líneas de falla entre las civilizaciones serán las líneas de batalla del futuro». I a l'inici del paràgraf següent apostrofa per si calia: «La última fase en la evolución del conflicto en el mundo moderno estará caracterizada por la confrontación entre civilizaciones¹³.» Com veiem, Huntington no parla explícitament de “guerra” però, a més de l'eufemístic “xoc”, usa termes tan inequívocs com “conflicte” (tres vegades en tan poc espai), “línies de batalla” i “confrontació”.

¹² Certament els catalanoparlants percebem en els darrers anys una nova acusació que s'afegeix a les tradicionals que se'ns fa pel simple fet de ser i voler continuar sent: la de malbaratar forces en el combat identitari lingüístic que se suposa que manté el castellà amb altres llengües hegemòniques. Curiosament aquesta acusació la solen formular gent que afirma rebutjar tota reivindicació “identitària”.

¹³ Samuel P. Huntington, *¿Choque de civilizaciones?*, Madrid: Tecnos, 2002, p.15.

A més, si a l'article publicat el 1993 aquest plantejament és presentat com una «hipòtesi», un «nou model» i sota un epígraf interrogatiu, en el llibre de 1996 Huntington es mostra convençut de les seves anàlisis. El titula afirmativament: *El xoc de civilitzacions i la reconfiguració de l'ordre mundial*, aproximant-se a l'agressiu disseny polític unilateralista i neocon que aleshores s'estava tot just coent. Malgrat la dissimulació de Huntington, cal reconèixer que esdeveniments posteriors com l'atac a les Torres bessones i la invasió d'Iraq, mostren que la veritable amenaça en l'actual «reconfiguració de l'ordre mundial» és la guerra de civilitzacions i no, merament, un “xoc”¹⁴.

Tot i evitar l'associació amb “war”, Huntington no de-fuig l'associació alhora fonètica i conceptual amb la també famosa expressió “crash”, usada paradigmàticament a “crac del 29” [“the 1929 crash”]. Recordem que *The Clash of Civilizations* representa per a Huntington la total “fallida” de la geopolítica i la politicologia anterior, és a dir, que reformula «revolucionàriament» el considerat com a «ciència normal» les darreres dècades i presenta un nou paradigma de tipus kuhnià. Podem dir que, per a Huntington, *The Clash of Civilizations* representa la “fallida”, “crac” o “crash” de la politicologia anterior a ell.

¹⁴ El neocon Norman Podhoretz, en un article del setembre de 2004 publicat a *Commentary* i titulat significativament “World War IV: How It Started, What It Means, and Why We Have to Win”, defensa que «la tercera guerra mundial va ser la Guerra Freda i la quarta la que acaba d'iniciar-se a l'Iraq». Gregorio Luri, *El neoconservadurisme americà*, Barcelona: Centre d'Estudis de Temes Contemporanis i Angle editorial, 2006, p. 56.

Analitzat a fons, l'eufemisme “clash”, remet a tot un camp semàntic que destaca, en primer lloc, el fort soroll, l'estrèpit, el fragor, el “guirigai”, el caos sorollós o el “quilombo” que solen acompanyar tots els xocs, desacords, conflictes (segon sentit) i totes les pugnes, bregues, batusses i baralles (tercer sentit). Per tant, semànticament “war” (guerra) vindria a ser l'extrem més violent i declarat de la gamma a què remet “clash”; terme aquest que sobretot destaca els aspectes més aparents i sorollosos dels conflictes humans. Per tant, “clash” remet a un conflicte sorollós i evident, si bé (a diferència de “war”) relativament contingut i no declarat formalment.

Podem aplicar la nostra breu anàlisi semàntica d'aquests termes anglesos, per exemple, a un conegut joc de paraules que va circular entre els llatinoamericans durant la celebració en 1992 del cinquè centenari de l'anomenat «descobriments d'Amèrica». Per a evitar recordar que el continent i els seus habitants ja s'havien descobert ells mateixos sense esperar l'arribada de Colom, es va parlar eufemísticament de «encuentro de culturas». Però recordant la realitat de la colonització espanyola (antigament anomenada “conquesta”), els llatinoamericans ironitzaven que més que un “encuentro” fou un “encontronazo de culturas”. Si haguessin usat els termes anglesos que ara analitzem, els llatinoamericans segurament haurien dit que la colonització més que una trobada amable i pacífica o, inclús, un “clash” simplement més sorollós; en realitat va representar un violent “crash” dels imperis i cultures amerindis, i que sovint fou una guerra (war) sense quarter.

Doncs bé, fins i tot en la seva forma més dèbil, “clash” remet als evidents, sorollosos i aparents desacords, pugnes,

fragors, batusses i “quilombos” que habitualment hi ha en tota topada (o inclús trobada) no prou endolcida entre humans, les seves cultures i, sobretot, els seus tan ambiciosos com poderosos leviatans. Com hem dit, en fer servir el terme “clash”, Huntington volia evitar les referències a les tradicionals guerres entre Estats, la fàcil analogia amb la literària i fílmica «guerra dels móns», però sobretot pretenia obviar la guerra freda que enfrontà els grans conglomerats ideològics militars durant gran part del segle XX. No obstant això, la frase final del llibre de Huntington mostra rotundament que el clash previst podria ser perfectament una nova “mundial war”: «En la época que está surgiendo, los choques de civilizaciones son la mayor amenaza para la paz mundial, y un orden internacional basado en las civilizaciones es la protección más segura contra la guerra mundial¹⁵.»

5. “Capvespre” d’Occident?

Usant l’enorme capacitat de suggeriment de la forma “clash” sibil·linament triada, Huntington pretenia alguns objectius importants: d’una banda avisava que els anys a venir serien molt més conflictius i sorollosos del previst tant per (1) l’idíl·lic final de la història previst per Fukuyama, com per (2) l’ingènua política neocon que volia garantir la total hegemonia imperial nord-americana. I, a més, evitava associar *The Clash of Civilizations* a termes que inquietaven

¹⁵ *Ibid.*, p. 438.

la població mundial i nord-americana ja molt cansades de la dinàmica de «guerra freda».

Per això Huntington va optar per “clash”: un eufemisme de “war”, possiblement, de “crash” (que també vol dir xoc sorollós, si bé remarca més la trencadissa resultant de tot “encontronazo”) i potser inclús de “fall” o “decline”. Ara bé, tampoc no volia apartar-se massa de tot aquest camp semàntic, ja que és evident que *The Clash of Civilizations* emergeix a partir de les conseqüències de “The Fall of the Berlin Wall”¹⁶ (que perfectament podria haver-se anomenat “The 1989 crash” pel comunisme soviètic) —i fa també al·lusió al “crash” de tota la geopolítica i politicologia feta durant les dècades precedents.

Si bé evita en tot moment cap perillosa associació amb la fórmula de la «decadència d'Occident» (*Der Untergang des Abendlandes*), del llibre publicat entre 1918-1922 per l'alemany Oswald Spengler (1880-1936), Huntington avisa més d'una vegada del perill que el *Clash of Civilizations* pogués representar també un “crash” o un “Untergang” de l'hegemonia de la civilització occidental. Així en el títol del capítol tercer de *El xoc de civilitzacions* usa la fórmula “The fading of the West”, que seria una de les traduccions angleses més literals de “Untergang” —per això, en castellà s'optà per la fórmula “El crepúsculo de Occidente”¹⁷. Huntington analitza llargament la tesi que Occident és

¹⁶ Cal recordar el famós títol (que segur que era en la ment de tots en encunyar aquesta expressió contemporània) *History of the Decline and Fall of the Roman Empire* (publicada entre 1776-1788) de Edward Gibbon (1737-1749).

¹⁷ *Ibid.*, p. 103.

«una civilización en decadencia, cuya porción de poder político, económico y militar en el mundo va decayendo con respecto a las otras civilizaciones. La victoria de Occidente en la guerra fría no ha engendrado triunfo, sino agotamiento¹⁸.»

Malgrat que sempre deixa obertes les possibilitats de futur, Huntington mostra sovint la seva profunda convicció que «la decadencia gradual e irregular de Occidente», atinent al moment del seu màxim impacte i domini mundial, «empezó a principios del siglo XX». Constata que ni els líders polítics ni, per suposat, la gent del carrer no són conscients d'aquest fet, però que és obvi a partir de les dades estadístiques, i el té present com el més clar avís possible per a un Occident que s'ha adormit en els seus vells llorers.

6. Un nou concepte del conflicte i de l'organització del món

Hem dit que “clash” es clarament un eufemisme de “war” i potser inclús de “crash”, però no és tan sols això. També és una eficaç expressió metafòrica del tipus de conflicte geopolític que Huntington preveu com a més estès entre les civilitzacions. La fórmula “clash” pot sobreviure al seu creador en la mesura que cal un terme que descrigui un altre tipus de conflicte (més caòtic, guerriller, multilateral, sense cap front plenament definit, sense declaració de guerra ni treves estipulades, etc.) que el de la guerra “de posicions” o de “trinxeres” tradicional. Però que, malgrat això,

¹⁸ *Ibid.*, p. 104.

es plantejara des d'unes aliances bàsiques molt més estables (les civilitzacions) del que mai no s'havia pensat.

Enfront la bipolaritat ideològica de la Guerra freda, Huntington suggereix un nou model de conflicte; el xoc civilitzatori segurament serà més “calent”, “sorollós”, guerriller i caòticament multilateral. Enfront del tradicional joc de posicions en un «escac mundial» marcat per l'estricta bipolaritat de blanques i negres, caracteritzat per una lògica conceptual i mecànica i un alineament formalment explícit que permet poca autonomia a les peces o agents concrets; el “xoc de civilitzacions” es caracteritzarà per una multiplicitat de fronts, d'aliances i d'agents autònoms (recordem que el gran èxit de Ben Laden es fer d'una sèrie desordenada de cèl·lules terroristes un agent mundial capaç de amenaçar la principal potència militar). El nou tipus de conflicte a què apunta Huntington s'assemblaria, doncs, a la guerra de guerrilles (ja que els exercits estatals no necessàriament serien els principals agents), dins un marc de concomitàncies culturals molt estables.

Durant dècades, la geopolítica s'havia pensat en termes de “guerra freda” en un “escac mundial” en què l'estricta bipolaritat ideològica del comunisme i capitalisme reproduïa a nivell mundial una clàssica guerra de trinxeres i posicions definides. Cada país era pensat com una trinxera o posició que calia conquerir o induir a canviar de bàndol (més o menys pacíficament)¹⁹, tot esperant definir una

¹⁹ Fins i tot hi podia haver conversions més o menys interessades. Així avui sabem que, per exemple, en un principi el vietnamita Ho-Txi-Minh era un obscur aliat nord-americà, abans de sentir-se menyspreat i recórrer a l'aliança comunista.

posició de força prou clara a nivell mundial com per a provocar una definitiva «caiguda en sèrie de peces de dominó»²⁰ que confirmés la victòria d'un bàndol sobre l'altre.

Mercès a la teoria de “les peces del dominó”, els dos blocs van enfrontar-se en una llarga sèrie de conflictes localitzats (Corea, Vietnam, Angola, inclús Cuba i Xile), a través dels quals cercaven obtenir una posició clara de domini a nivell global i/o impedir que l'obtingués el contrari. Els conflictes regionals en un escac terraqui, juntament a una carrera armamentística, igualment decisiva i desaforada, que també es basava en un equilibri de la por, definien la lògica freda i mecànica de la “Guerra freda”. I obligaven tots els règims de la Terra a un alineament més o menys explícit que els lligava fèrriament a un cantó o altre del “teló d'acer”²¹. Cal reconèixer que, malgrat les moltes morts i desgràcies, aquesta estratègia “tradicional” que va presidir la “guerra freda” va aconseguir evitar (de vegades per molt poc) la temuda guerra nuclear oberta.

Ara bé, aquest panorama bàsic al qual la humanitat i els politicòlegs s'havien acostumat, es trencà bruscament en 1989 amb la caiguda del mur de Berlín, posant de manifest

²⁰ Aquesta altra famosa metàfora alimentava una teoria geopolítica que va obligar p.e. a la intervenció americana al Vietnam, no tant per ell mateix (incloent-hi el valor estratègic) sinó per a evitar donar un missatge de debilitat que provoqués altres desercions o canvis de bàndol en sèrie (com quan les peces de dominó cauen les unes sobre les altres).

²¹ Per això, l'enorme esperança mundial que va despertar el moviment de països “no alineats” que, en els anys 1950, van impulsar els líders egipcis Nasser, iugoslau Tito i indi Nehru.

una inesperada debilitat en el domini de la URSS. Molts ara diuen que ho van preveure, però la veritat és que, malgrat que finalment va funcionar la famosa teoria de «la caiguda successiva de les peces de dominó», tot va ser tan ràpid i rotund que va sorprendre tothom. Cal recordar que, fins aquell precís moment, la disciplina interna en el bloc soviètic s'havia mantingut a foc. Ara bé, la caiguda veloç i successiva d'unes poques peces clau (encara que potser no ho semblessin) va provocar l'espectacular caiguda de tot el front (com predeia aquesta teoria pensada dins de la visió tradicional d'una guerra de posicions).

En canvi, el “xoc de civilitzacions” és pensat bàsicament en termes de guerra econòmica generalitzada que pot ser molt bruta però que evita el conflicte declarat o el dissimula. Per això les aliances civilitzatòries poden ser a curt termini molt més laxes, permissibles i flexibles que no pas el bipolarisme ideològic de la guerra freda; si bé, com apunta Huntington, a llarg termini tindrien més consistència i solidesa, ja que difícilment hom podria canviar totalment d'aliança (com s'havia produït amb relativa facilitat dins del bipolarisme ideològic). Per tant, un decisiu canvi “en sèrie” i un moviment de països com peces d'un dominó, que era l'ideal estratègic de victòria durant la “Guerra freda”, difícilment era pensable dins el marc del “xoc de civilitzacions”.

Amb una perspectiva propera als neocons, Huntington considera que ara els països i dirigents no s'enfronten tant a un canvi ideològic relativament superficial (sempre que se'ls garantís romandre en el poder, com sovint passava durant la Guerra freda), sinó que es veuen abocats a considerar profunds valors civilitzatoris i conviccions religioses

essencials²². Per tant, amb més facilitat que en la Guerra freda, hom podrà puntualment ser infidel a la pròpia aliança civilitzatòria, però a mig i llarg termini, segons Huntington, poderoses forces històriques, culturals i religioses condicionaran profundament els grans moviments i aliances.

7. EL GIR CULTURALISTA EN GEOPOLÍTICA

Hem vist fins ara que possiblement la tesi del xoc sobreviurà al seu autor tant per la seva potència metafòrica intrínseca (que encara no sembla tenir una alternativa clara) com perquè descriu eficaçment el tipus de conflicte que presideix l'actual estructura geopolítica mundial (i que és alhora més flexible, però també més estable que el de la Guerra freda). Segurament per això Huntington va escollir amb cura el terme “clash”, descartant-ne altres com “war” o “crash”. Creiem que amb similar cura, Huntington va triar també l'altre terme de la seva fórmula: “civilization”. Molt aviat aquest concepte va centrar l'atenció dels analistes de la tesi huntingtoniana, perquè representava la recuperació per a la politicologia dels aspectes culturals, als quals s'havia negat la rellevància geopolítica durant les darreres dècades. Amb unanimitat sospitosa es considerava que el

²² Com veurem, per a Huntington les antigues religions monoteistes i del llibre són clarament més poderoses que les ideologies engendrades per la modernitat occidental.

decisiu en política era l'economia, la correlació de forces, la diplomàcia o la tecnologia (armamentística o no) i, en tot cas, la ideologia; però no la cultura o la diversitat civilitzadora (que semblaven qüestions molt vagues, acientífiques i poc influents).

Significativament, pensaven encara en aquests termes les dues línies politicològiques posteriors a la caiguda del bloc soviètic més properes a Huntington: tant la ingènua idealització d'un final de la història sense conflictes ideològics substantius (Fukuyama), com la simplista perspectiva imperial, que semblava valorar només la superioritat militar i tecnològica nord-americana (neocons). Per a Huntington, tant una com l'altra, pecaven del mateix defecte: menysprear la diversitat cultural, civilitzadora i religiosa com a font dels conflictes internacionals del futur. I no només perquè incideixen en els governs i països aïllats, sinó perquè són les grans diferències religioses, civilitzadores i culturals les que estructuren políticament el món en unes poques grans aliances o civilitzacions que xoquen entre si. Recordem que ja a l'article de 1993, Huntington va afirmar rotundament que les diferències culturals serien la causa principal de conflicte en el futur per damunt de la ideologia o l'economia i que els Estats-nació s'enfrontarien en funció de les civilitzacions a què cadascun pertanyés²³.

Com veiem la tesi huntingtoniana constitueix un autèntic "gir cultural" aplicat a la politicologia i la geopolítica actuals. Fins i tot en aquests àmbits tan pragmàtics, materialistes i poc postmoderns, es compliria la tesi de David

²³ Huntington 2002: 15.

Chaney²⁴ segons la qual l'actual món postmodern és «l'apogeu del gir vers la cultura.» Redirigint l'atenció de la geopolítica i la politicologia vers les realitats culturals (en el sentit profund i no merament llibresc ni de “distinció” que analitzava Pierre Bourdieu), creiem que la tesi del “xoc de civilitzacions” mantindrà la seva influència en les properes dècades.

Fa segles que els polítics —i més encara els filòsofs polítics— semblen valorar només la voluntat expansiva dels diversos Estats i els seus regents, sovint atenent simplement als efectius militars, als quilòmetres de territori dominat o al nombre de súbdits “posseïts”. Per això tradicionalment la filosofia política ha destacat com la clau o el motor del conflicte polític l'ambició de poder —per ella mateixa i amb independència de qualsevol matís. De Trasímac o Calicles a Maquiavel o Napoleó, la política ha estat vista com l'art de conquerir el poder màxim o el màxim de poder i mantenir-los fèrriament. Per aquesta tradició preguntar-se per què hom desitja el poder resulta del tot ociós, ja que es pressuposa que és desitjable per ell mateix i que, en el més profund del *connatus* humà, hi ha la versió més tòpica de la voluntat de domini²⁵. Igualment es considera ociós o poc re-

²⁴ David Chaney, *The Cultural Turn: Scene-setting Essays on Contemporary Cultural History*, Londres: Routledge, 1994.

²⁵ Per a contraposar aquesta visió tradicional a una altra molt més rica del que se sol dir (per això prefereixo traduir quan es tracta de Nietzsche “voluntat de potència” per comptes dels tradicionals “de poder” o “de domini”); vegeu la “presentació” de G. Mayos a F. Nietzsche *Nihilismo: Escritos póstumos*, Barcelona: Península, 2006 pp. 12 i ss. i 32 i ss.

llevant preguntar-se a qui o a què serveix el poder (si no és al seu detentador), i per què hom delega el poder o accepta la «servitud voluntària» (com formulava La Boetie).

Certament, molt aviat es van incorporar a l'anàlisi els aspectes productius, financers o tecnològics que anaven més enllà de la vella idea de la quantitat de territori o de súbdits com mesura del poder acumulat. Si s'obvien les causes religioses dels conflictes que van assolir l'Europa del XVI i XVII, va caldre esperar a finals del XVIII per tal que els motius ideològics passessin a primer pla en política (tot i romandre també l'econòmic i la voluntat de domini). Encara, però, hi havia unanimitat a considerar —obviant algunes belles declaracions idealistes en l'estela de Pèricles—, que l'element cultural o civilitzatori no tenia gaire importància en política. Es considerava que, o bé ja eren incorporats en les motivacions dels “grans homes” que dirigien la història i en les grans ideologies, o bé mancaven de total rellevància. No es mesurava prou l'impacte dels elements culturals en tots els conflictes que no en feien una ostentació explícita. Així, que jo conegui, i per exemple, no hi ha pràcticament cap estudi distingint el tipus de socialisme en països de tradició ortodoxa (p.e. Rússia) en contraposició als de tradició confuciana (p.e. la Xina). Anàlisi que actualment (segurament per la influència de Huntington, però no només seva) sembla força rellevant²⁶.

Molt al contrari, tant l'actualitat fortament marcada pel “gir cultural” com la complexitat política del món posterior

²⁶ Penso en la influència de les obres de John A. Hall, Michael Mann o Benedict Anderson.

la guerra freda, dóna suport a la tesi huntingtoniana, segons la qual els valors culturals o consensos cosmovisionals són profundament efectius políticament, encara que no hagin estat formulats com a ideologia explícita. Sovint, són suposats socials que traspassen les èpoques i inclús moltes fronteres polítiques, i resulten tan bàsics que no són susceptibles de veritable debat polític ni poden ser desafiatos—dins el seu àmbit o civilització— per cap ideologia concreta, al menys a curt termini.

Se'ns dirà segurament, que una cosa són els grans trets civilitzatoris més profunds i una altra els més superficials, subjectius i merament culturals. Així ho ha considerat una venerable tradició que oposa “civilització” a “cultura”²⁷. Conscient d'això, Huntington parla prioritàriament de “civilitzacions”; si bé sabent que la distinció no se sosté científicament, les acaba identificant a “cultures”. No obstant això i per a orientació dels amables lectors, direm que Huntington es refereix sobretot a la part més col·lectiva, comuna i intersubjectiva de la cultura que no a la més personal, idiosincràsia i subjectiva.

D'acord a la tendència dominant en l'actual gir cultural, els conceptes de cultura o civilització que utilitza Huntington no són llibrescos o notablement sofisticats. Al contrari, el més essencial de la cultura o civilització són els valors, consensos i hàbits compartits per la població (disposi o no d'una gran cultura i formació). Aquests elements, tan bàsics i comuns que gairebé ni els percebem conscientment, cons-

²⁷ Vegeu-ne la contraposició feta per Norbert Elias a *El proceso de la civilización. Investigaciones sociogenéticas y psicogenéticas*, México: FCE, 1987, p.55 i ss.

titueixen i determinen, pensa Huntington, les grans mentalitats socials o civilitzacions. Molt més que cap obra personal i sublim d'un artista, d'un literat o d'un filòsof, la civilització és allò que comparteix (encara que no en sigui conscient) el conjunt de la població, i que els diferencia d'altres pobles.

Per tant, tot i que estigui en deute amb antigues filosofies de la història (Spengler i sobretot Toynbee)²⁸, la tesi de Huntington, que considera les civilitzacions i la cultura com a claus per a la politicologia i la geopolítica actual, el situa dins el «gir cultural» que s'ha imposat en moltes ciències humanes i socials a partir de la dècada dels 1980. La seva proximitat retroalimentadora al «gir cultural» també pot ajudar a què el culturalisme present en la tesi del xoc de civilitzacions pugui continuar inspirant interpretacions teòriques més enllà de la mort de Huntington i superant l'oblit d'altres aspectes de la seva teoria.

8. Importància de la religió en les civilitzacions

Huntington no vol caure, però, en el més mínim relativisme ni tampoc en un multiculturalisme massa tolerant. Per això sovint oposa el que considera “civilització” (i que inevitablement associa a l'occidental, cristiana, capitalista...) a “barbàrie”, oblidant que hi ha exemples paradig-

²⁸ Significativament, Francis Fukuyama confessa la seva dependència de les filosofies de la història de Kojève i en darrera instància Hegel; mentre que els neocons es remunten sobretot a Leo Strauss o Karl Schmitt.

màtics de barbàrie que són típicament occidentals, com aquells oficials nazis que participaven voluntàriament en el més brutal extermini, per molt que tenien uns coneixements i una sensibilitat molt sofisticats en música, art, ciència... Huntington no sembla tenir dubtes sobre la superioritat o la necessitat de defensar els valors tradicionals d'Occident i el cristianisme, per damunt dels de la resta de "civilitzacions".

També és discutible la convicció de Huntington segons la qual els grans valors culturals i els consensos bàsics que estructuraven una civilització es troben inscrits en les grans religions. Aquest és un tret decisiu que l'aproxima als necons més radicals i l'oposa clarament a la tradició laica que va de la Il·lustració al racionalisme crític. També força polèmicament Huntington, inclou els grans valors religiosos en el vessant col·lectiu, públic i intersubjectiu de la cultura, més que no en l'àmbit personal, privat o subjectiu. Per a ell, els valors religiosos bàsics són molt més poderosos que els alineaments ideològics relativament circumstancials, com els que es produïren durant la Guerra freda, o com els que deriven de compartir altres valors ètics o morals més individuals.

Per això, Huntington considera un error d'importantes conseqüències i encara reiterat la tradicional insistència occidental (i no només pròpia dels politicòlegs de la guerra freda) que porta a privilegiar valors morals o ideològics per damunt dels religiosos. Considera que, en ser les religions més poderoses que les ideologies, i en definir més profundament les mentalitats socials de llarga durada, els occidentals han comès el greu error d'atendre més a qüestions materialistes que a les espirituals (entre les que inclou els anome-

nats «valors humans» que van més enllà dels manaments cristians). Aquest error típic d'Occident és, pensa Huntington, molt poc present en la resta del món, ja que les grans ideologies modernes han estat bàsicament creació occidental, mentre que gairebé totes les grans religions o cosmovisions tenen un origen extraoccidental.

Huntington admet que l'enorme domini colonial, militar i econòmic occidental arreu del món va provocar un miratge, de manera que durant força temps semblava que les ideologies creades per Occident senyorejaven el món per damunt de les velles religions, que generen mentalitats i cosmovisions. Ara bé, la descolonització i sobretot la fi de la guerra freda han fet evident el xoc de civilitzacions i s'ha posat de manifest aquest error, evidenciant l'impacte menor de les ideologies occidentals modernes en relació amb les velles religions no-occidentals.

Així cal interpretar una de les afirmacions més citades, agudes i enigmàtiques de Huntington (2005:62s): «durante cuatrocientos años, la relaciones entre civilizaciones consistieron en la subordinación de las demás sociedades a la civilización occidental. [... gràcies a] la invención de los medios de navegación oceánica para llegar hasta pueblos distantes y el desarrollo del potencial militar para conquistarlos. (...) facilitada también por la superioridad de sus tropas en organización, disciplina y entrenamiento y, más tarde, por las armas, transporte, logística y servicios médicos superiores resultantes de su liderazgo en la revolución industrial. Occidente conquistó el mundo, no por la superioridad de sus ideas, valores o religión (a los que se convirtieron pocos miembros de las otras civilizaciones), sino más bien por su superioridad en la aplicación de la violen-

cia organizada. Los occidentales a menudo olvidan este hecho; los no occidentales, nunca.»

La citació és tan contundent que sovint oblidem el parèntesi decisiu, enigmàtic i molt pessimista: «(a los que se convirtieron pocos miembros de las otras civilizaciones)». Aquesta és la causa darrera, ve a dir Huntington, de l'actual persistència i del potent reforçament de les grans civilitzacions no-occidentals, malgrat que fins fa poc eren dominades. Pensant sobretot en l'acció d'Occident sobre la resta del món durant la guerra freda i, en tot cas, en la colonització posterior a la Il·lustració, Huntington lamenta que s'insistís a transmetre els valors laics, il·lustrats i ideològics, més que no els religiosos. El resultat fou que, malgrat l'aclaparador domini militar, tecnològic i econòmic, Occident no ha aconseguit penetrar profundament amb els seus valors culturals bàsics (els que el defineixen com a civilització) en la població no-occidental, a la qual ha dominat però ni ha convertit ni ha convençut. A Occident li hauria passat el que augurava Unamuno al feixisme franquista: va vèncer mentre tenia la raó de la força, però no va convèncer perquè li mancava la força de la raó, o segons Huntington, la força de la religió.

Encara més, i amb un punt de paranoia, Huntington (especialment en el seu darrer llibre *¿Quiénes somos? Los desafíos a la identidad nacional estadounidense*)²⁹, tem la facilitat amb què Occident incorpora població que no s'ha convertit als seus valors civilitzatoris. Aquesta seria la causa de la deficitària solidaritat amb el sistema de valors occidental de molts dels immigrants i, inclús, de la facilitat amb què

²⁹ Del 2004 i traduït a Barcelona, a l'editorial Paidós.

(com molts occidentals, d'altra banda) queden fascinats per religions orientals o per l'Islam. Per a Huntington com per a molts neocons devots de la teologia política de Leo Strauss³⁰, la religió manifesta una potent capacitat d'influir, mantenir i canviar els valors de la gent; virtut que no semblen tenir molts valors laics fills de la il·lustració occidental (cosa que, certament, ha sorprès molts analistes progressistes)³¹.

Malgrat el domini exercit per les ideologies polítiques³² sobre les masses en el XIX i, sobretot, en el XX; les ideologies que tant menysprearen les velles religions han resultat finalment més impotents que no aquestes, pensa Huntington, quan es tracta d'influir sobre la població no-occidental. Encara més dèbils serien els principis de les Llums, basats en l'universalisme moral i la igualtat formal, que Kant va formular de la manera més coherent si bé encara etnocèntrica —i que Burke, Herder o Hegel van criticar per freds, abstractes i ineficaços. Per tot això Huntington conclou que Occident s'està equivocant quan dóna prioritat en la seva diplomàcia i en la geopolítica als valors culturals laics (com

³⁰ Huntington no cita ni tampoc sembla valorar massa el pensament teològic polític de Leo Strauss. Per això creiem que, si arriba a conclusions similars respecte la importància de la religió i dels valors cristians (a diferència de Strauss, sembla atorgar-ne menys als judaics), ho fa per una altra via menys filosòfica i teològica i més pragmàtica i geoestratègica.

³¹ En aquest punt i altres, Huntington participa d'alguna manera en l'intent neocon de profunda reinterpretació del paper històric de les ideologies postil·lustrades, del colonialisme, de la lluita a favor i en contra dels feixismes i de la política occidental durant la guerra freda.

³² Per exemple el socialisme i el marxisme, l'anarquisme i el liberalisme, però també els ideals democràtics i dels valors humans.

certs principis ideològics, valors humans o, inclús, alguns principis democràtics) per sobre dels valors cristians tradicionals.

Coincideix amb Peter Berger³³, company de Huntington a Harvard, en què només els evangelistes nord-americans (en clara oposició a Europa i els lliberals laics dels Estats Units) semblen haver entès com funcionen els mecanismes de convicció i proselitisme global: «el protestantismo evangélico, especialmente en su versión pentecostal, es el movimiento popular más importante que sirve de vehículo (inadvertido en su mayor parte) de la globalización cultural. [...] ja que] como Martin ha mostrado, conlleva una espectacular revolución cultural. Los datos para Chile y Sudáfrica, por ejemplo, muestran cómo la conversión a este tipo de religión transforma las actitudes de las personas en lo referente a la familia, la conducta sexual, la educación de los hijos y, sobre todo, el trabajo y las actitudes económicas en general. (...) Normalmente no emplea la lengua inglesa y su culto (sobre todo en lo que a su música se refiere) adopta numerosas formas autóctonas. Sin embargo, el 'espíritu' expresado tiene rasgos inconfundiblemente anglosajones, especialmente en lo que respecta a su poderosa combinación de expresión propia individual, igualitarismo (especialmente entre hombres y mujeres) y capacidad de crear asociaciones voluntarias³⁴.»

³³ Peter L. Berger i Samuel P. Huntington, *Globalizaciones múltiples. La diversidad cultural en el mundo contemporáneo*, Barcelona: Paidós, 2002.

³⁴ Introducció de Peter L. Berger, *Op. cit.*, p. 20 i ss.

Cal sortir al pas de la tesi simplista que considera el culturalisme civilitzatori amb base religiosa de Huntington com una qüestió peculiar dels Estats Units més conservadors i messiànics. L'actual rebrot de l'impacte social de les religions —sovint fonamentalista i imprevist per molts— és una tendència global que es manifesta arreu i de la qual no es manté aliena la “laica” Europa. La por a l'islamisme ha provocat l'actual bloqueig de la integració de Turquia en la Comunitat Europea; procés en el que, cada vegada més, es deixa més de banda la hipocresia políticament correcta tradicional, per a passar a la xenofòbia més explícita. Actualment es reconeix que la principal dificultat per a la integració turca és el caràcter islàmic de la seva societat, tot i la tradicional tradició laica de l'Estat i de l'exèrcit.

No cal dir que molts altres conflictes interculturals arreu del món també aconsellen no menysprear l'enfocament culturalista, sinó incorporar-lo a les diverses anàlisis. Aquest és un punt fort del xoc de civilitzacions, tot i que la preponderància de la religió aproxima Huntington als neocons, ja que en dóna una perspectiva culturalista que pot ser generalitzada a la resta de pobles i sobre la qual es pot intentar una anàlisi rigorosa, general i mundial que vagi més enllà de l'etnocentisme occidental. Aquesta podria ser la part del seu llegat que pervisqui més i que fins i tot trobi importants desenvolupaments a l'altre espectre ideològic o en estudis no-occidentals.

9. Consagració del retorn al multilateralisme

Davant la clara voluntat unilateralista neocon (expressada rotundament per Krauthammer a *The National Interest*

l'hivern del 2002, quan escrivia: «el moment unipolar ha d'esdevenir l'era unipolar»³⁵, Huntington reivindicava sistemàticament el multilateralisme, que és indubtablement un dels trets del xoc de civilitzacions que sembla tenir més garantida la seva pervivència durant les propers dècades.

La llarga agonia militar a Iraq, la crisi del 2008 i, sobretot, la seva debilitat econòmica i l'enorme dèficit han obligat els Estats Units a postergar els somnis imperials o d'hegemonia unilateral. En la seva presentació davant el comitè de Relacions internacionals del Senat (el 13-1-2009), la secretària d'Estat Hillary Clinton es va proposar aplicar un «poder intel·ligent»³⁶, insinuant que el desplegat per l'administració Bush no ho havia estat. Distanciant-se de l'abrandament neocon, Clinton afirmà que volia fer una política internacional basada «en un matrimoni entre els principis i el pragmatisme, no pas en la rígida ideologia». Així es desmarca de la ideologia, però manté —equilibrats pel pragmatisme— la defensa d'uns “principis” que, si no són ideològics, han de remetre als implícits més bàsics que, segons Huntington, defineixen les civilitzacions i les religions.

Encara més, quan Hillary Clinton s'encomana a la cita de Terenci: «en tota empresa, el rumb adequat per als homes savis és intentar primer la persuasió», ressona

³⁵ Gregorio Luri, *Op. cit.*, p. 85, nota 29.

³⁶ Cal recordar que una de les aportacions cabdals de *El xoc de civilitzacions* és avaluar críticament les possibilitats d'una política nord-americana intel·ligent dirigida a maximitzar els aliats o components de la civilització occidental i a minimitzar els de les civilitzacions més agressives amb Occident com pot ser l'Islam.

Huntington deplorant que l'hegemonia occidental s'hagi basat només en la força militar, econòmica o tecnològica, i no s'hagi centrat en la persuasió cultural i en l'enfortiment mundial de la pròpia civilització i religió. De fet, Hillary Clinton està seguint el camí suggerit per l'anterior i preceptiu informe del Consell Nacional d'Espionatge al nou president Obama anomenat "Tendències mundials 2025" i que destaca la inevitabilitat de retornar al multilateralisme.

Significativament les potències destacades per aquest estudi coincideixen amb l'anàlisi huntingtoniana —i de passada amb les grans perifèries reivindicades pel llatinoamericà Enrique Dussel. En primer lloc, la Xina liderant l'anomenada «civilització confuciana» i de qui Huntington en va destacar aviat el lideratge regional i la perillositat per les seves relacions creixents amb l'Islam, Àfrica i l'Amèrica llatina. En segon lloc, l'Índia que exerceix una influència clau que inclús arriba més enllà del subcontinent indi. En tercer lloc, Brasil que poc a poc es va imposant en la proto-civilització llatinoamericana pel seu enorme pes econòmic i demogràfic, però també disputant (i guanyant) a empreses espanyoles i occidentals el control del gas de Bolívia³⁷. Finalment una recuperada Rússia, perillosament dictatorial i vinculada a màfies econòmiques, però que continua sent el líder natural del que Huntington anomena la «civilització ortodoxa».

³⁷ Recordem que Huntington considera que els països llatinoamericans han d'optar entre integrar-se més en la civilització occidental (malgrat els molts problemes que veu per a que s'incorporin als valors capitalistes protestants que va teoritzar Weber), o seguir perilloses derives "antiamericanes" com les de Castro i el sandinisme (abans) i de Chaves o Evo Morales, actualment.

L'estudi de l'espionatge nord-americà també assumeix la tesi huntingtoniana segons la qual, per tal de fer front a les noves potències, cal que els Estats Units reforcin l'aliança amb els aliats tradicionals (especialment els que comparteixen civilització, com una Unió Europea impotent políticament però que econòmicament pot sortir reforçada —malgrat tot— de l'actual crisi). Potser l'única divergència important entre l'informe de l'espionatge i Huntington és la predicció —qui sap si ja cuinada oportunament?— de la lenta però clara decadència de la línia radical d'Al-Qaida i del fonamentalisme terrorista de Ben Laden³⁸. L'informe sembla considerar que el món islàmic està mancat d'un lideratge autèntic i d'una potència hegemònica, menyspreant la candidatura de l'Iran d'Admadijedad i confiant en la plena continuïtat de les polítiques (més que no en les mentalitats populars) prooccidentals de països islàmics com Aràbia Saudita, Kuwait, Emirats Àrabs, un Iraq desocupat, etc.

Com veiem, l'informe del Consell Nacional de l'Espionatge (2009) i les primeres declaracions d'intencions i accions de l'administració Obama encaixen en el fonamental amb l'anàlisi multilateralista de Huntington en *El xoc de civilitzacions*. Això juntament a la clara demanda de tota la resta de cancelleries del món, fan que l'anàlisi multilateralista de Huntington puguin convertir-se en un dels aspectes de les seves teories més influents en les properes dècades.

³⁸ Significativament en plena preparació del futur govern Obama, Al-Qaida ha fet declaracions (delirants) que acusen Obama de ser un musulmà renegat i rebutjant la importància dels matisos suavitzadors que pot aportar a la política nord-americana i mundial.

Conclusió: Huntington; entre El Cid i Lampedusa?

Com ja hem apuntat i amb independència del valor que cadascú atorgui als aspectes analitzats fins aquí de les tesis de Huntington, hi ha un factor perillós que pot facilitar la pervivència de la seva teoria sobre el xoc de civilitzacions: la manca de reformes estructurals en l'actual marc internacional i en el capitalisme global, malgrat la profunda crisi actual. Això podria abocar a un escenari lampedusià en què tot canviï, per tal que res no canviï. En tan lamentable escenari —que deixa per als nostres fills les tasques que hauríem d'haver encarat nosaltres—, podria ser que Huntington i *El xoc de civilitzacions* esdevinguin un lloc comú, instrumentalitzat *postmortem* com El Cid. Renunciant lampedusianament a encarar urgentment els autèntics problemes i a fer els canvis estructurals necessaris, l'anàlisi geopolítica del *xoc de civilitzacions* gaudiria d'una pervivència tan llarga com banal.

Hi pot col·laborar la debilitat intel·lectual i creativa que també es percep en els Estats Units. La intel·lectualitat i els nous politicòlegs nord-americans —i tampoc els europeus— sembla que no poden liderar la profunda renovació de l'estructura i la geopolítica mundial. Certament, l'enorme espai intel·lectual “cremat” que han deixat al seu pas per les administracions Reagan, Bush pare i Bush fill, i que ha afectat especialment les universitats i els “think tanks” més liberals, està bloquejant l'aparició d'alternatives en l'àmbit lliberal progressista nord-americà³⁹ —i no és de creure que

³⁹ Només la figura del premi Nobel d'economia del 2008 Paul Krugman sembla haver-se enfortit i destacat darrerament.

pugui ser mínimament escoltades des del poder proposades més radicals o altermundistes. D'altra banda, l'estadi avançat de desmuntatge de l'Estat del benestar a què s'ha arribat des de les polítiques neoliberals dels anys 80, dificulta invertir la tendència o generar les complicitats socials imprescindibles per a trobar una solució innovadora a l'actual intensíssima crisi econòmica, que sembla afectar, molt més que les anteriors, l'estructura mateixa del capitalisme global i l'equilibri mundial.

Pot semblar sorprenent a primer cop d'ull, però no seria forassenyat suposar que malgrat la renovació (sempre relativa) de la presidència Obama, i aplicant la consigna de Lampedusa, el realisme maquiavèl·lic de Huntingon continuï essent la font d'inspiració i el substitut de la doctrina neocon (i en certa manera d'ell mateix), com a principal hipòtesi de fons a l'hora de conduir la política nord-americana i mundial. Com ja han apuntat la nova Secretària d'Estat i l'informe dels serveis d'intel·ligència, ni els Estats Units ni la resta de països no renuncien en absolut a usar el poder militar; en tot cas es proposen usar-lo més intel·ligentment. Tampoc no renuncien a defensar els seus principis civilitzatoris o religiosos, en tot cas volen fer-ho més de forma més pragmàtica, sense «rígida ideologia.»

Ja hem vist què pot voler dir tot això en clau huntigtoniana. L'eufemisme del xoc o *clash* amaga una política no tan llunyana a Clausewitz quan deia allò de «si vols la pau, prepara la guerra», o que «la diplomàcia és la guerra per altres mitjans». Tots els analistes perceben que els Estats Units i, encara més lamentablement, la resta del món, han afrontat l'actual crisi amb la clara voluntat de fer acceleradament els canvis superficials que calgui per a que hi hagi

una recuperació econòmica mínima —i així poder garantir que res d'important ha canviat en l'actual capitalisme globalitzat. *Il Gattopardo* i Huntington amenacen perillosament amb continuar determinant el nostre futur.